

Dues exposicions que van canviar a Barcelona (1888 i 1929), per Soledad Bengoecha i Ricard Desola

Ricard Desola, filòsof i poeta, i Soledad Bengoechea, historiadora

La segona meitat del segle XIX va estar marcada pel progrés científic i tecnològic i per una lleugera millora de les condicions de vida dels habitants dels grans nuclis urbans. A Barcelona, a més, el procés d'expansió que va tenir lloc després de l'enderrocament de les muralles i l'aplicació del pla Cerdà va contribuir a una modernització més ràpida i eficaç de la ciutat. Durant les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX, Barcelona va experimentar la transformació més radical i espectacular de tota la seva història els anys compresos en aquest període van ser els que van configurar definitivament la ciutat que coneixem avui en dia.

Aquests nous aires de progrés i desenvolupament contrastaven amb la precària situació en què es trobava encara el proletariat i bona part dels menestrals. L'intent per millorar les condicions higièniques i sanitàries dels barcelonins seguia coexistint amb els habitatges insalubres on s'amuntegaven les classes més humils, i l'esforç per l'alfabetització i els nous corrents pedagògics convivien amb l'explotació infantil en els tallers i les fàbriques.

Més tard, a mesura que avançava el segle vint, a igual que ocorria en altres ciutats europees, Barcelona experimentà un gran creixement, va rebre una gran quantitat d'immigrants i fou escenari d'un gran nombre de conflictes. Les classes obreres manifestaven les seves queixes als carrers. Les dones de les classes populars participaren activament en totes les protestes que caracteritzaren el primer terç de segle vint. Molt destacable fou la presència femenina en les manifestacions contra els impostos del consum, la pujada dels aliments o contra les lleves que desembocaren en esdeveniments com la Setmana Tràgica.

L'Exposició de 1888

L'any 1888 Espanya estava immersa en el període de Restauració Borbònica, i Práxedes Mateo Sagasta governava sota la regència monàrquica de María Cristina d'Habsburg-Lorena, vídua d'Alfons XII (mort el 1885) i mare d'Alfons XIII. És en aquest context que va celebrar-se l'Exposició de 1888, el primer gran esdeveniment internacional que s'organitzà a Barcelona, i que va passar a la història com un model de desenvolupament que posteriorment la ciutat va tornar a aplicar en l'organització d'altres esdeveniments com l'Exposició Internacional de 1929.

Es considera que l'Exposició de 1888 fou el primer gran pas de l'economia catalana cap a l'uropeïtzació.

El 1886, dos anys abans de l'esdeveniment, es va fundar la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, amb l'objectiu de vetllar pels interessos dels industrials catalans i aprofitar l'Exposició per fomentar el flux comercial amb l'estranger, especialment amb els països europeus, en un moment en què l'economia catalana s'havia limitat a comerciar amb el mercat espanyol.

Les Exposicions Universals, iniciades a París el 1855, vivien a mitjans de segle XIX un moment de gran apogeu. Eren considerades els majors esdeveniments polítics, econòmics i socials del món. En una època en què les comunicacions no fluïen com en l'actualitat, el fet que cada país pogués exposar els avenços tecnològics, fent gala del seu potencial econòmic i industrial, era molt engrescador, tant pels empresaris com pels polítics. Preparar una Exposició era una oportunitat de desenvolupament econòmic per a la ciutat organitzadora i atorgava un gran prestigi internacional; era una manera d'obrir-se al món. El conjunt va contribuir a què Barcelona entrés al segle XX amb una imatge de modernitat.

L'Exposició Universal de Barcelona de 1888, una exposició de mercaderies, es va plantejar en aquest ambient. Ocupà els terrenys de l'antiga Ciutadella que ordenà construir Felip V per a dominar Barcelona i Catalunya després de la Guerra de Successió. El recinte militar es convertí en parc, segons els plans de Josep Fontserè.

La idea inicial d'organitzar aquest esdeveniment partí d'un empresari, Eugenio Serrano, carlí gallec establert a Barcelona. Per tal de poder superar totes les dificultats, va demanar ajuda a l'alcalde de Barcelona, Francesc Rius i Tauler, que va aconseguir convèncer un grup de potentats de la ciutat i portar el projecte endavant. Els responsables s'hi abocaren i el mercat de treball s'animà. De personal no en faltava i tècnics, menestrals i peons de la construcció van posar mans a l'obra.

L'Exposició va ser inaugurada el 20 de maig en el saló d'actes de Belles Arts amb gran solemnitat i es van celebrar una gran quantitat d'actes. A més de les visites de reis i polítics, el nombre de forasters i estrangers fou molt important, tot i que els catalans arribats de diverses comarques van constituir el nucli principal d'afluència.

Més de cent vaixells de guerra de totes les nacions d'Europa i d'algunes d'Amèrica, a més d'espanyols, arribaren fins al port. El dia que la reina els va passar revista van disparar en salves, entre tots, 4.032 canonades; el terrabastall fou tal que gairebé totes les gavines i coloms de la ciutat, espantats, es van enlairar.

La primera Exposición de España se ha efectuado en Barcelona, inaugurándola S. M. la clemente y excelsa Reina Regente Dª María Cristina con acompañamiento de escuadras de todas las naciones; y la que ha traído numeroso gentío de todas partes”.

Federico de López Verdaguer, *Historia de Barcelona*, 1888.

Al certamen, hi participaren uns dotze mil expositors d'una cinquantena de nacions. El visitaren uns quatre-cents mil forasters. Atès que les fondes de qualitat eren poques (Orient, Quatre Nacions...), que només n'hi havia unes vint-i-cinc de segona, tot i que s'hi menjava bé, i que alguns bons cafès feien de restaurants (en total una seixantena; a més de xocolateries pastisseries); preveient que podia concórrer una gran gentada, a corre-cuita foren bastits un restaurant al mateix parc i el Gran Hotel Internacional al Passeig de Colom, de caràcter provisional, en un mes i mig, sota la direcció de Domènech i Montaner.

Pau Vila i Lluís Casassas, *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*, 1974.

Arran de les activitats que es van desenvolupar a l'interior del recinte firal, Barcelona va experimentar una sèrie de millores. La celebració de l'esdeveniment va servir com a esperó per finalitzar algunes obres que s'havien iniciat molts anys abans i que encara romanien inacabades. Però no només això. L'Exposició va ser també l'excusa per posar en marxa noves infraestructures i serveis que millorarien la vida dels ciutadans, al mateix temps que donarien una imatge de modernitat de la ciutat a ulls dels visitants.

En definitiva, es pot dir que, tot i que va tenir molts detractors, sobretot perquè va acabar amb un dèficit de 6 milions de pessetes, l'Exposició Universal va ser considerada un èxit, principalment pel nombre de visitants i per la projecció internacional que li va donar a Barcelona.

La mostra es va fer en una quarta part del recinte que estava ocupada per edificis dissenyats pels arquitectes més prestigiosos del moment. El Palau de la Indústria, de 70.000 metres quadrats, era la construcció més important.

Els menestrals deixaren la seva empremta en moltes de les construccions elevades per a l'efemèride. Els guixaires van tenir un paper destacat. Artísticament, sota la direcció d'Elies Rogent, ajudat per August Font i Antoni Maria Gallissà, l'esdeveniment significà el primer esclat d'un art modernista encara incipient: el Castell dels Tres Dragons, l'Hotel Internacional i l'Arc de Triomf. Lluís Domènech i Montaner en construï el restaurant el Castell dels Tres Dragons, nom popular que va rebre l'edifici construït el 1887-1888 com a Cafè-Restaurant per a l'Exposició. Aquest nom probablement va ser adoptat de la novel·la homònima de 1865 del popular dramaturg de l'època Serafí Pitarra. Construït amb maó vist i

ferro laminat, és un edifici en forma de castell coronat de merlets. És de planta pràcticament quadrada, amb quatre torres als angles i passadissos perimetrals que circulen entre una doble façana. Està adornat amb decoració ceràmica i amb uns meravellosos vitralls desapareguts en part. Un d'ells, que ocupava tota la façana, va ser destruït en un bombardeig a la guerra civil espanyola.

Del mateix arquitecte va ser l'Hotel Internacional, que estava situat en un terreny guanyat al mar al nou Passeig de Colom, davant l'edifici de la Capitania General. L'edifici va ser construït en el temps rècord de 69 dies. Tenia planta i tres pisos i ocupava un solar de 5.000 metres quadrats. Amb capacitat per a 2.000 hostes, va ser concebut com a instal·lació temporal per acollir els visitants. Fou enderrocat després de la clausura de l'Exposició.

L'Arc de Triomf, de maó vist, fou obra de Josep Vilaseca. L'arc triomfal, que constituïa la porta d'accés a l'Exposició, segueix les proporcions clàssiques però els materials utilitzats i alguns elements decoratius s'inspiren en l'estil mudèjar. Són remarcables els relleus escultòrics de Josep Reynés (que representa la ciutat acollint els seus visitants) i de Josep Llimona (que simbolitza el lliurament de guardons). També hi ha altres motius escultòrics de Torquat Tasso, Antoni Vilanova, Manuel Fuxà i Pere Carbonell.

La Plaça de Catalunya es va remodelar, s'ampliaren carrers de l'Eixample, com el Passeig de Sant Joan, es cobriren barrancs que travessaven encara el nucli urbà...

El Parc de la Ciutadella es va urbanitzar i finalitzada l'Exposició es va convertir en el parc més gran de la ciutat. Fontserè encarregà la font de la cascada al jove arquitecte Antoni Gaudí, que va quedar rematada pel grup escultòric de ferro forjat *la Quàdriga de l'Aurora*, de Rossend Nobas. Dins del parc perviuen encara edificacions de l'antiga fortalesa (la capella, el palau del governador i l'arsenal). L'arsenal, després de diverses adaptacions el 1889, 1900 i 1932, és actualment la seu del Parlament de Catalunya. També han quedat en peu altres construccions importants (l'Umbràcul, l'Hivernacle, el Museu de Geologia i el Museu de Zoologia). Poc després en el recinte es va iniciar la construcció del famós parc zoològic barcelonès.

El Passeig de Colom i un nou moll, l'actual Moll de la Fusta, es van edificar dins d'aquesta febre urbanística. El front marítim de la ciutat, entre el parc de la Ciutadella i la Rambla, quedava així com un regal pels barcelonins, convertit en un agradable lloc d'esbarjo.

El Mercat del Born, també obra de Josep Fontserè i de l'enginyer Josep Cornet Mas, va ser erigit entre 1884 i 1886. És un dels primers i més importants edificis construïts amb ferro a Barcelona. Des de fa uns anys, es van començar a fer excavacions i s'han trobat restes de les cases enderrocades el 1714. És un dels jaciments més complets de l'edat moderna a Europa. El mercat es va projectar situant-lo a tocar de l'enderrocada Ciutadella, amb la finalitat d'abastar d'aliments Barcelona. L'espai és ampli, cobert, tancat i ben airejat. L'estructura de columnes de fosa i cavalls metàl·lics fou adjudicada a La Maquinista Terrestre i Marítima. El nom de Born li ve de la plaça que hi ha al costat, que per cert va tenir una significació especial per a la vida barcelonina durant l'Edat Mitjana, ja que fou lloc habitual de tota mena d'actes públics, com torneigs, justes, processons...

El Palau de Belles Arts, un espai on actualment hi ha els jutjats municipals, just davant el museu de zoologia, es va elevar construir amb motiu de l'esdeveniment. L'obra fou encarregada a August Font. El Palau va ser el lloc on se celebrà la inauguració oficial de l'Exposició amb assistència de la família reial. Després va ser destinat a exposicions artístiques, concerts i actes culturals de caire catalanista. Continua obert fins a 1942.

Las Golondrinas, embarcacions d'esbarjo que, encara avui, surten davant del monument a Colom i fan un tomb marítim als visitants, també van ser inaugurades a l'època. Si abans feien les delícies dels més petits, avui són també un reclam pels estrangers que visiten la ciutat.

Colom, damunt una columna i amb el dit senyalant un nou món, és una de les postals obligades pels turistes. El monument a l'almirall, situat a la porta de la Pau, punt d'unió del Passeig de Colom i la Rambla i que es divisa des de tots els punts alts de Barcelona, forma part també de l'Exposició. Anys enrere, el 18 de desembre de 1874, l'Ajuntament havia acordat erigir aquest monument. Per tal de posar en marxa l'obra, havia obert una subscripció pública. Tanmateix, fins al primer de juny de 1888 en plena celebració de l'Exposició, no va ser concluint i inaugurat. La primera peça de ferro, base de la columna, es va col·locar el desembre de 1887. L'operació fou difícil, ja que pesava la respectable quantitat de 34 tones. La columna constava de seixanta metres de ferro colat bastida per Gaietà Buïgas, amb escultures d'Atché, que corona el monument, i de la plana major de l'escultura.

Barcelona Internacional

L'any 1929 es va celebrar a Barcelona l'Exposició Internacional, que va contribuir al desenvolupament de la ciutat de la mateixa manera que ho havia fet la de 1888.

Tot indica que l'esdeveniment fou un pretext dels dirigents de la ciutat per aconseguir un certamen comercial i també per iniciar tota una reorganització de la ciutat i resoldre diferents problemes urbanístics. Amb motiu de la mostra es van fer un gran nombre d'obres i serveis d'interès públic: es va construir el metro, es van ampliar les línies de tramvies i autobusos, es pavimentaren molts carrers, se n'illuminaren d'altres, es van remodelar places i avingudes, i es construï una àmplia xarxa de clavegueres.

Exemples d'aquesta transformació són la Plaça d'Espanya amb les seves Torres Venecianes, l'Avinguda de Maria Cristina, el Palau de Victòria Eugènia i el d'Alfons XIII, el Palau Nacional, que acull el Museu Nacional d'Art de Catalunya; el Palauet Albéniz; el Museu Arqueològic, el teatre Grec, etc. De totes maneres, la construcció més destacada i que segueix sent actualment, un gran atractiu turístic és el Poble Espanyol, Aquest és un recinte que evoca algun dels monuments més importants d'Espanya, com per exemple les Torres d'Àvila. A més a més, amb la seva variada oferta, és el lloc ideal per a sopar o prendre alguna cosa.

En el període inicial, en la construcció del Poble Espanyol van arribar a treballar fins a un miler d'operaris. Els treballadors de la construcció van realitzar-hi una feina colossal. Malgrat que a primera vista pugui semblar una altra cosa, cap de les edificacions no està construïda amb pedra massissa. Tots o gairebé tots els edificis del Poble estan elaborats amb motlles, en calç i morter, simulant altres materials, com la llamborda, el maó i fins i tot la fusta. És el cas de les muralles que flanquegen l'accés a l'antic recinte, i que van ser construïdes amb només quatre o cinc motlles, amb els quals es van fabricar totes les peces de la muralla.

Com a la del 1888, a l'Exposició del 29 els guixaires van tenir un paper principal creant a Barcelona en la dècada dels trenta un gran nombre de tallers. En aquests moments quasi tots els artesans s'encarregaven d'elaborar i col·locar motlles, cornises, frisos i altres peces de guix.

Potser un dels casos més singulars de la tècnica dels menestrals de l'edificació és l'església mudèjar que flanqueja un dels extrems de la plaça Major del conjunt. La construcció de les parets d'aquest edifici fou realitzada en motlle i instal·lada posteriorment com si es tracés de material prefabricat.

Cal destacar també les aportacions de Carles Buïgas per la seva obra d'enginyeria en el terreny dels jocs d'aigua i de llum. Els seus treballs formen un dels conjunts més espectaculars, integrat per les cascades i els sortidors de l'escalinata del Palau Nacional, juntament amb la gran font lluminosa, la Font Màgica, que fou una de les màximes atraccions de l'Expo.

Les instal·lacions del certamen obligaren a desallotjar milers de famílies que vivien en les barraques de

Montjuïc. Per aquest motiu, l'Ajuntament organitzà un Patronat de l'Habitatge que havia d'encarregar-se de la construcció de quatre grups d'habitatges modestos (cases barates) per allotjar la població expulsada de la muntanya. Dos dels grups, Bon Pastor (posteriorment Milans del Bosch) i Baró de Viver, es van construir en el terme de Santa Coloma de Gramenet, a la riba dreta del Besòs. Arran d'aquest trasllat es construïren gairebé 1.200 cases i es desplaçà prop de 4.000 persones. L'impacte social, econòmic i polític sobre el poble fou de gran magnitud.

La clausura de l'Exposició el 15 de gener del 1930 es va produir quan a tot Espanya començaren a sentir-se les conseqüències de la crisi econòmica mundial del 1929. Una crisi que a l'estat espanyol tingué repercussions no només econòmiques, sinó també polítiques, amb l'esfondrament de la monarquia i la instauració de la Segona República Espanyola l'abril del 1931.

Referències

Bengoechea Soledad., i Desola, Ricard. (2012). *Barcelona Menestral (1854-1936)*. Ajuntament de Barcelona.

Per citar l'article: Bengoechea, S., i Deesola, R. (2016). Dues exposicions que van canviar a Barcelona (1888 i 1929). *Catxipanda*, (2). Recuperat (data de visualització), a <http://wpu.ir/yfivg>